

Selvityshenkilö Mika Illman, OTT

Helsinki 31.8.2020

Asia: Tieteentekijöiden liiton lausuma koskien Valtioneuvoston kanslian ns. maalittamista koskevaa selvityspyynnöä (VNK Dnro VN/11043/2020-VNK-1)

Tieteentekijöiden liitto (jatkossa liitto) kiittää mahdollisuudesta lausua selvityspyynnöstä koskien ns. maalittamista. Asia on tällä hetkellä hyvin ajankohtainen ja liitto on saanut jäseniltään erilaisia yhteydenottoja vuosien mittaan tutkijoiden kokemaa häirintää ja maalittamista koskien. Liitto katsoo, että tutkijoiden aseman turvaaminen nykyisessä kärjistyneessä yhteiskunnallisessa ilmapiirissä, joka ilmenee esimerkiksi tutkijoihin kohdistuvana epäasiallisena kommentointina ja uhkailuna sosiaalisessa mediassa, on erittäin tärkeää.

Yliopistoissa on vuosisatojen aikana kehitetty erilaisia tapoja antaa palautetta. Esimerkiksi vertaispalaute (vertaisarviointit) ovat tällaista akateemista palautetta. Tämä palaute voi olla kovaakin, mutta sen ominaispiirteisiin ei kuitenkaan kuulu epäasiallisuus, kuten uhkailu tai muut häirinnän ja maalittamisen tunnusmerkit. Akateemiselle palautteelle on myös tyypillistä, että se annetaan omalla nimellä tai vaihtoehtoisesti kontrolloidun vertaisarviointiprosessin kautta nimettömänä. Tutkijakunnassa on totuttu ottamaan vastaan tiukkaakin palautetta, mikä myös osaltaan ylläpitää tutkimuksen integriteettiä. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on muodostettu hyvän tieteellisen käytännön suojelemiseksi, ja se koskee myös akateemista arviointia. On tärkeää erottaa akateeminen keskustelu ja palaute häirintätyyppisestä viestimisestä.

Liiton mielestä sananvapaus on erittäin tärkeä perusoikeus. Sananvapauden merkitys ja laajuus ymmärretään toisinaan kuitenkin väärin mikä saattaa johtaa tilanteisiin, joissa sananvapauden väärinkäyttö riistää muilta heidän perusvapauksiaan ja turvallisuudentunnettaan. Sananvapauden yksiselitteinen määrittäminen on vaikeaa ja sananvapauden rajat onkin arvioitava tapauskohtaisesti. Liitto kuitenkin katsoo, että ääritilanteiden kuten vihapuheen, häirinnän eri muotojen ja maalittamisen kriminalisoinnilla voidaan ohjata kansalaisia oikeaan suuntaan. Vastuuta sananvapauden väärinkäytöstä tulisi ehkä ulottaa myös yrityksille. Liitto katsoo, että olisi syytä pohtia erilaisten sosiaalisen median alustayritysten vastuuta esimerkiksi häirinnästä, vihapuheesta ja maalittamisesta. Mikäli alustayritykset vastaisivat niiden kautta julkaistavasta sananvapauden piirin ulkopuolella olevasta ilmaisusta, ongelman laajuus saattaisi merkittävästi pienentyä. Isot ylikansalliset

alustayritykset kuten Facebook ja Youtube jne. tekevät miljardiluokan voittoja, eikä esimerkiksi niiden vastuuttamista omasta toiminnastaan ja niiden kautta julkaistavasta materiaalista voitane pitää nykymaailmassa liioiteltuna.

Maalittamiseen ja sen torjumiseen liittyy erilaista lainsäädäntöä, kuten työturvallisuuslaki, josta lausuntopyyntöissä nimenomaisesti esitettiin kysymyksiä. Liitto haluaa heti aluksi nostaa keskusteluun sen seikan, että yliopisto- ja tutkimusyhteisön osana on paljon myös sellaisia henkilöitä, jotka tekevät tutkimusta, mutta eivät ole yliopistoon (tai välttämättä mihinkään muuhunkaan tahoon) nähden työntekijäasemassa. Tällaisia toimijoita ovat esimerkiksi apurahatutkijat, opiskelijat sekä jotkut toisista maista tulleet, tilapäisesti maassa oleskelevat toimijat (esimerkiksi osa vierailevista tutkijoista) sekä työttömät tutkijat. Myös näiden ryhmien mahdollisesti kohtaama maalittaminen on huolestuttavaa, etenkin, kun työlainsäädäntö ei tuo näille, yleensä kuitenkin myös yliopistoyhteisön jäsenille, samaa suojaa kuin työsuhteessa oleville tutkijoille. Kuitenkin myös nämä ryhmät saattavat yhtäläisesti toimia yliopiston nimissä (esimerkiksi tutkimusjulkaisut) ja osana tutkimusryhmiä yliopistoissa. Lisäksi on huomattava, että tutkijoiden työura on usein varsin pirstaleinen ja on erittäin tyypillistä, että tutkijat joutuvat työskentelemään työurallaan välillä määräaikaisissa työsuhteissa, välillä apurahalla ja välillä jopa ilman minkäänlaista rahoitusta tutkimustyölleen. Tutkimus on myös luonteeltaan kumuloituvaa ja on täysin ennakoimatonta, missä työuran vaiheessa tutkijan tutkimustyö saattaa alkaa kiinnostaa laajemminkin yhteiskunnallisesti ja johtaa esimerkiksi maalittamiseen tai häirintään. Sillä, onko tutkija maalittamisen hetkellä työsuhteessa, apurahalla, työttömänä tai muussa asemassa ei saisi olla merkitystä sen suhteen, miten maalittamiseen voidaan puuttua tai miten tutkija voi tilanteessa saada tukea esimerkiksi terveydenhuollosta.

On syytä huomata, että yliopiston ns. kolmas tehtävä on osallistua yhteiskunnalliseen dialogiin. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että tutkijoita rohkaistaan ja jopa veloitetaan esiintymään julkisuudessa, sosiaalisessa mediassa, antamaan haastatteluita, kertomaan julkisesti tutkimustyöstään ja niin edelleen. Tutkijoiden tehtävä on siis varsinaisen tutkimustyönsä lisäksi myös antaa tietoa tutkimuksestaan suurelle yleisölle, mikä osaltaan taas saattaa heidät helposti maalittamisen kohteeksi. Tutkitun tiedon merkitys ja hyödynnettävyys edellyttävät, että tutkijat ovat yhteiskunnassa mukana aktiivisina toimijoina, jotka asiantuntijoina osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun ja antavat tiedekasvatusta. Näiden tehtävien tulee kuitenkin olla tutkijoille turvallisia. Katsommekin, että työnantajan työturvallisuuslain mukaiset velvollisuudet ja myös muut

työnantajavelvollisuudet ovat korostuneet tilanteissa, joissa työnantaja rohkaisee työntekijää olemaan työnsä puolesta aktiivinen sosiaalisessa mediassa ja ylipäättänsä julkisuudessa. Katsomme, että tutkijoiden julkisuudessa esiintyminen on osa heidän työtehtäviensä suorittamista. Erityisesti tällaisissa tilanteissa olisi suotavaa, että työnantaja muistaisi kartoittaa perinteisten fyysisten riskitekijöiden lisäksi myös työntekijöiden julkisuustyön aiheuttamia riskejä työntekijän terveydelle ja turvallisuudelle.

Yhteiskunnan etu ei ole se, että tutkijat pelon vuoksi jättäytyvät yhteiskunnallisen keskustelun ulkopuolelle. Moni ei halua esimerkiksi osallistua tutkimusaihettaan koskeviin haastatteluihin tai esiintyä muutoin julkisuudessa, koska pelkää maalittamisen kohteeksi joutumista. Ei voi olla hyväksyttävää, että joitakin tutkimusaiheita vältetään tai jätetään tutkimatta pelon vuoksi. Muun muassa Vuokko Kohtamäen (Tampereen yliopisto) tekemän tutkimuksen mukaan osa tutkijoista välttelee nyt jo julkista esiintymistä häirinnän kohtaamisen pelossa.

Maalittamiskysymyksiin liittyy vahvasti myös yhdenvertaisuusnäkökulma. Maalittamisen kohteeksi joutuvat tyypillisesti eräiden tiettyjen tieteenalojen edustajat, kuten esimerkiksi sukupuolentutkimuksen, ulkomaalaisiin liittyvän tutkimuksen, terrorismitutkimuksen ja historiantutkimuksen edustajat. Myös tutkijan henkilöön liittyvät seikat kuten tutkijan ihonväri, poliittinen suuntautuminen, uskonto, seksuaalisuus, sukupuoli jne. voivat vaikuttaa maalittamisen kohteeksi joutumiseen.

Liiton käsityksen mukaan eri yliopistoilla on eritasoisia ohjeistuksia työturvallisuutta ja työsuojelua koskien. Osassa yliopistoista on myös nimenomaisesti tutkijoihin kohdistuvaan häirintään tai maalittamiseen liittyvää ohjeistusta, vaikka työsuojelun ohjeistukset keskittyvätkin käsityksemme mukaan pääasiassa yliopistoyhteisön/työyhteisön sisäiseen häirintään, kiusaamiseen ja työpaikkakonflikteihin ja niiden selvittämiseen. Liitto pitää tärkeänä, että jokainen yliopistotyönantaja laatisi selvän ohjeistuksen työntekijöille siitä, kuinka toimia tilanteessa, jossa tutkija joutuu maalittamisen kohteeksi. Lisäksi ohjeistuksessa olisi huomioitava ne tutkijat, jotka eivät ole palvelusuhteessa yliopistoon, vaan toimivat esimerkiksi affiliaatiosopimuksella yliopiston tutkijoina. Työnantajalla tulee olla selvä prosessi, jonka mukaan maalittamistilanteissa toimitaan ja kuinka työntekijää tuetaan. Myös tutkijan perheeseen saattaa kohdistua tutkijan hyvinvointia heikentävää häirintää tai uhkailua, mikä olisi myös syytä huomioida asiakokonaisuudessa. Liiton käsityksen mukaan tutkimusyhteisöissä ei ole muusta työsuojeluorganisaatiosta erillisiä järjestelmiä, jotka keskittyisivät nimenomaisesti yliopistoyhteisön ulkopuolelta tulevan häirinnän tai maalittamisen problematiikkaan. Yliopistojen toiminta maalittamiseen ja muuhun häirintään liittyen on vaihtelevaa, mutta

yliopistot ovat alkaneet huomioida ohjeistuksissaan näitä tilanteita paremmin. Liitto näkisi tärkeänä erityisen maalittamisen problematiikkaan perehtyneen yhdyshenkilön nimeämisen yliopistoilla sekä nimenomaisen ulkopuolisten riskien säännöllisen kartoittamisen tekemisen kaikissa yliopistoissa. Tieteentekijöiden liitto laati vuonna 2016 omat toimintaohjeet jäsenistölleen, mikäli nämä kohtaavat häirintää. Liiton ohjeistus löytyy osoitteesta <https://tieteentekijat.fi/tieteentekijan-arki/ohje-hairintatilanteessa/>

Liitto katsoo, että työnantajalla on työturvallisuuslain mukaan selkeä vastuu työntekijöitä kohtaan mm. häirintään ja maalittamiseen tai niiden uhkaan liittyen jo nykyisen lainsäädännön sanamuotojen perusteella. Työturvallisuuslaki painottuu kuitenkin edelleen enemmän työntekijää kohtaavaan mahdolliseen fyysiseen uhkaan. Työturvallisuuslaissa voitaisiin täsmentää ja selkeyttää lain eri kohtien soveltuvuutta myös psyykkiseen työturvallisuuteen. Esimerkiksi työturvallisuuslain 27 § ei välttämättä riittävällä tavalla huomioi psyykkistä uhkaa, kuten häirintää ja maalittamista. Työturvallisuuslain 28 § mainitun häirinnän ehkäisyn tulisi edellyttää työnantajalta myös etukäteisiä toimia ja varautumista, eikä ainoastaan puuttumista tilanteessa, jossa työntekijä jo on joutunut häirinnän tai maalittamisen kohteeksi.

Mia Weckman

Edunvalvontajohtaja

Tieteentekijöiden liitto